

Przemysław NOWAK
Instytut Historii PAN
Warszawa

Dagome iudex* w Zbiorze kanonów kardynała Deusdedita

Najstarszym źródłem dyplomatycznym do stosunków Polski piastowskiej ze Stolicą Apostolską jest słynny regest z incipitem *Dagome iudex*¹. Już Aleksander Brückner w uwagach do jubileuszowego dzieła Stanisława Zakrzewskiego o Bolesławie Chrobrym Wielkim (1925) trafnie zauważył, że „nie ma na świecie drugiego tekstu, co by w ośmiu wierszach (bo tyle liczy ten regest u Deusdedita) więcej zawierała łamigłówek”². Okres badań przed II wojną światową został podsumowany przez Zofię Kozłowską-Budkową w *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*³. W latach 1946–1960 nastąpił gwałtowny wzrost liczby opracowań dotyczących tego przekazu w ramach interdyscyplinarnych studiów nad początkami państwa polskiego. Krytycznej oceny tych badań dokonała Brygida Kürbis, dostarczając nowego opracowania edytorskiego wraz z zestawieniem literatury za lata 1936–1960⁴. Na progu XXI w. nestor polskich mediewistów, Gerard Labuda, przedstawił stan dyskusji nad *Dagome iudex*⁵, a ostatnio Dariusz Andrzej Sikorski zawarł obszerny, krytyczny przegląd poglądów o *Dagome iudex* w monografii o Kościele w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego⁶. Wydaje się, że na temat *Dagome iudex* powiedziano już wszystko, ale sporządzając bibliografię do tego tematu zauważyłem, że celne obserwacje wielu uczonych nie zostały w natłoku różnej wartości wypowiedzi dostrzeżo-

* Artykuł jest częścią moich studiów krytycznych nad „Diplomata Poloniae antiquissima”, finansowanych z grantu MNiSW w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, nr 11H 11 003580 „Źródła kościelne do dziejów Polski i Rzeczypospolitej”. Użyte skróty: GP — *Germania Pontificia*, cong. A. Brackmann *et al.*, t. I nn., Berolini–Gottinae 1911 nn.; IP — *Italia Pontificia*, cong. P. F. Kehr *et al.*, t. I–X, Berolini–Turici 1906–1975; JE, JL — Ph. Jaffé, *Regesta pontificum Romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*, cur. S. Loewenfeld, F. Kaltenbrunner, P. Ewald, t. I–II, wyd. 2, Lipsiae 1885–1888; RI — *Regesta Imperii*. Na życzenie redakcji w przypisach został zastosowany skrócony opis bibliograficzny bez podawania serii wydawniczych (z wyjątkiem MGH) oraz informacji o przedrukach, a do tytułów zamieszczonych w zestawieniu źródeł i literatury na końcu tego artykułu, wprowadzono odsyłacze do numeru pozycji przy ich pierwszym cytowaniu.

¹ Ostatnie wyd.: Schl. UB, Bd. 1, nr 2, s. 3: *Item in alio tomo sub Iohanne XV. papa Dagome iudex et Ote senatrix et filii eorum Misica et Lambertus leguntur beato Petro contulisse unam civitatem in integro, quae vocatur Schinesghe, cum omnibus suis pertinentiis infra hos affines, sicuti incipit a primo latere longum mare, fine Pruzze usque in locum, qui dicitur Russe et fine Russe extendente usque in Craccoa et ab ipsa Craccoa usque ad flumen Oddere recte in locum, qui dicitur Alemure, et ab ipsa Alemura usque in terram Milze, et a fine Milze recte intra Oddere, et exinde ducente iuxta flumen Oddera usque in predictam civitatem Schinesghe*. W jednej z dwóch rodzin rękopisów po wymienieniu wystawców dokumentu następuje interpolacja: *nescio cuius gentis homines, puto autem Sardos fuisse, quoniam ipsi a IIII iudicibus reguntur* (tamże, przyp. e).

² A. Brückner, *Bolesław Chrobry*, „*Slavia Occidentalis*”, 7, 1928, s. 71. Cytuję wg reedycji: tegoż, *Kultura, piśmiennictwo, folklor. Wybór prac*, red. W. Berbelicki i T. Ulewicz, Warszawa 1974, s. 150 n.

³ Z. Kozłowska-Budkowa, *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, z. 1: *do końca XII wieku*, wyd. 2, Kraków 2006 (wyd. 1: 1937), nr 2, s. 51–54 i 206 (uzupełnienia).

⁴ B. Kürbisówna, *Dagome iudex* (jak poz. 11), s. 363–424.

⁵ G. Labuda, *Stan dyskusji* (jak poz. 70), s. 9–17.

⁶ D. A. Sikorski, *Kościół* (jak poz. 82), s. 209–275.

ne i recypowane w nowszej literaturze przedmiotu. Uderza również ogromna dysproporcja między zainteresowaniem samym *Zbiorem kanonów* kardynała Deusededita a *Dagome iudex*, analizowanym zazwyczaj jako samodzielny przekaz źródłowy. Taki stan rzeczy skłonił mnie do ponownego zajęcia się niektórymi kwestiami szczegółowymi związanymi z *Dagome iudex*, a mianowicie znaczeniem terminu *tomus*, dziwactwem onomastycznym *Dagome* oraz tytułaturą *iudex* i *senatrix*.

Rzym nie był wiodącym ośrodkiem w zakresie znajomości prawa kanonicznego w X–XI w.⁷ W powstałym prawdopodobnie za pontyfikatu Leona IX (1049–1054) kolegium kardynalskim jedynie Atton z San Marco oraz Deusededit opracowali zbiory prawa kanonicznego w II połowie XI w.⁸ Niewiele wiemy o życiu Deusededita. Przypuszczalnie pochodził z Akwitanii⁹, a zainteresowanie prawem kanonicznym być może nabył w trakcie pobytu jako mnich w benedyktyńskim klasztorze Tulle koło Limoges¹⁰. Jako kardynał–prezbiter, noszący tytuł kościoła Apostolorum in Eudoxia (S. Pietro in Vincoli)¹¹, znany jest z opracowania *Zbioru kanonów*¹², utworów poetyckich i hymnów o treści nabożnej¹³ oraz traktatu polemicznego *Libellus contra invasores et symoniacos*¹⁴. Natomiast teza o jego autorstwie słynnego *Dictatus papae* nie ostała się w świetle krytyki historycznej¹⁵. Z jego *Zbioru kanonów* wiemy również, że był w Saksonii, być może w początkach 1085 r.¹⁶ Za pontyfikatu Urbana II (1088–1099) wystąpił tylko jako świadek konsekracji biskupa halberstadzkiego Herranda przez papieża w Rzymie w 1094 r.¹⁷ Kardynał Deusededit zmarł w 1098/99 r.¹⁸ Datę dzienną 2 marca podaje nekrolog z Monte Cassino (Cod. Casin. 147), sporządzony w latach 1159–1167¹⁹.

⁷ Por. L. Fowler–Magerl, *Clavis Canonum. Selected Canon Law Collections Before 1140. Access with data processing* (MGH Hilfsmittel, 21), Hannover 2005, s. 112; U.–R. Blumenthal, *The Papacy and Canon Law in the Eleventh–Century Reform*, „Catholic Historical Review”, 84, 1998, s. 201–218.

⁸ Por. L. Kéry, *Canonical Collections of the Early Middle Ages (ca. 400–1140). A Bibliographical Guide to the Manuscripts and Literature* (History of Medieval Canon Law, [1]), Washington, D.C. 1999, s. 228–234; L. Fowler–Magerl, *Clavis Canonum*, s. 138 n., 160–163.

⁹ Zob. W. Holtzmann, *Kardinal Deusededit als Dichter*, „Historisches Jahrbuch”, 57, 1937, s. 230–232 (reedycja w: tegoż, *Beiträge zur Reichs- und Papstgeschichte des hohen Mittelalters. Ausgewählte Aufsätze*, Bonn 1957, s. 48 n.).

¹⁰ Zob. L. Fowler–Magerl, *Clavis Canonum*, s. 160.

¹¹ Deusededit kardynałem–prezbiterem S. Pietro in Vincoli został przed 1 XI 1078, zob. R. Hüls, *Kardinäle, Klerus und Kirchen Roms 1049–1130*, Tübingen 1977, s. 194. Natomiast należy odrzucić występujące w historiografii poglądy jakoby Deusededit był w ostatnich latach pontyfikatu Grzegorza VII (1084/85) kreowany na kardynała–prezbitera S. Maria in Trastevere, a następnie przez Wiktora III wyniesiony do godności kardynała archiprezbitera Bazyliki św. Piotra, zob. J. Johrendt, *Die Diener des Apostelfürsten. Das Kapitel von St. Peter im Vatikan (11.–13. Jahrhundert)*, Berlin–New York 2011, s. 56 n.

¹² *Die Kanonessammlung des Kardinals Deusededit*, neu hrsg. V. Wolf v. Glanvell, Bd. 1: *Die Kanonessammlung selbst*, Paderborn 1905. Por. rec. E. Hirsch, „Archiv für katholisches Kirchenrecht”, 85, 1905, s. 795–800; M. T[angl], „Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde”, 31, 1906, s. 258 n., nr 59. Drugi tom miał przynieść analizę źródłową (V. Wolf v. Glanvell, *Einleitung*, w: *Kanonessammlung des Kardinals Deusededit*, s. XLVIII n.), ale tragiczna śmierć wydawcy (7 V 1905) przekreśliła te plany, zob. F. Wolkinger, *Univ.–Prof. Dr. Victor Wolf Edler von Glanvell. Vor 100 Jahren starb der große Grazer Bergsteiger (1871–1905)*, „Alpenverein Graz, Nachrichten”, 4, 2005, s. 6 n.

¹³ *Die Carmina des Kardinals Deusededit († 1098/99)*, hrsg. P. Ch. Jacobsen, Heidelberg 2002.

¹⁴ *Deusededit presbyteri cardinalis libellus contra invasores et symoniacos et reliquos scismaticos*, ed. E. Sackur, w: MGH *Libelli de lite imperatorum et pontificum saeculis XI. et XII.*, t. II, Hannoverae 1892, s. 292–365.

¹⁵ Gruntowną krytykę przeprowadził M. Ríos Fernández, *La „Collectio Canonum” del cardenal Deusededit y el „Dictatus Papae”*, „Compostellanum”, Sección de Ciencias Eclesiásticas, 5, 1960, nr 3, s. 181–212.

¹⁶ *Kanonessammlung des Kardinals Deusededit*, lib. IV, c. 420 (161), s. 596: *Hoc sacramentum inuenit scriptor huius libri in Saxonia in monasterio, quod dicitur Luineburg*. Zob. GP V/1, s. 230, nr *1 (*ante 1087, fortisan 1085 ian.–april.*).

¹⁷ *Cronica Reinhardsbrunnensis*, ed. O. Holger–Egger, w: MGH SS, t. XXX, pars I, Hannoverae 1896, s. 527 n. (kopia dokumentu Urbana II, JL 5506; najnowsze wydanie: *Urkundenbuch der Bischöfe und des Domkapitels von Verden*, bearb. A. Mindermann, Bd. 1: *Von den Anfängen bis 1300*, Stade 2001, nr 91). Por. GP V/2, s. 227–229, nr 55, 56; A. Becker (†), *Papst Urban II. (1088–1099)*, Tl. 3: *Ideen, Institutionen und Praxis eines päpstlichen „regimen universale”* (MGH Schriften, 19,3), Hannover 2012, s. 116 z przyp. 53, s. 117 n. z przyp. 58. Obszernie na temat słabo uchwytej źródłowo aktywności kardynała Deusededita jako doradcy Urbana II, zob. tenże, *Urban II. (1088–1099)*, Tl. 2: *Der Papst, der griechische Christenheit und der Kreuzzug* (Schriften der MGH, 19,2), Stuttgart 1988, s. 49–62.

¹⁸ Zob. E. Hirsch, *Leben und Werke des Kardinals Deusededit*, „Archiv für katholisches Kirchenrecht”, 85, 1905, s. 710.

¹⁹ Zob. H. Hoffmann, *Der Kalendar des Leo Marsicanus*, „Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters”, 21, 1965, s. 127 (datacja rękopisu), 134 z przyp. 39.

W historiografii przyjmuje się powszechnie, że Deusdedit ukończył *Zbiór kanonów* ok. 1087 r., dedykując go papieżowi Wiktorowi III (9 V — 16 IX 1087), ale ekscerpty z listów i protokołów synodów rzymskich Grzegorza VII (1073–1085) urywają się w roku 1081²⁰, co może sugerować jego wcześniejsze zredagowanie w zasadniczym zrębie. Dzieło składa się z obszernej przedmowy²¹ oraz czterech ksiąg. Ogółem zawiera 1230 kanonów, według podziału dokonanego przez ostatniego wydawcę, Victora Wolfa von Glanvell²². *Zbiór kanonów* kardynała Deusdedita nie zachował się w autografie, ale zaledwie w jednej kompletnej kopii (Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3833), obarczonej opuszczeniami i błędami, oraz we fragmentach, w tradycji rękopiśmiennej *Liber censuum* oraz w pomniejszych zbiorach prawa kanonicznego²³. Spośród źródeł Deusdedita zostały dotychczas zanalizowane ekscerpty z prawa rzymskiego²⁴, piśmiennictwa patrystycznego²⁵, listów papieża Pelagiusza I (556–561)²⁶, Grzegorza I (590–604)²⁷, Mikołaja I (858–867)²⁸, Aleksandra II (1061–1073)²⁹, Grzegorza VII (1073–1085)³⁰, dzieła św. Bonifacego (zm. 754)³¹, *Liber diurnus*³², Pseudo-Izydora³³, *Constitutum Constantini*³⁴ oraz przywilejów cesarskich Ludwika Pobożnego i Ottona I dla Kościoła rzymskiego z roku 817 i 962³⁵. W historiografii sporo uwagi poświęcono także rozdziałowi 149 trzeciej księgi *De rebus ecclesiae*. Niestety, ostatni wydawca nie zachował pierwotnego podziału w jedynej kompletnej kopii, ale wprowadził własną numerację do wszystkich czterech ksiąg *Zbioru kanonów*. Stąd obszerny rozdział 149 został podzielony przez V. Wolfa von Glanvell na 84 ustępy

²⁰ 39 ekscerptów z listów i protokołów synodów rzymskich Grzegorza VII, zawartych w *Zbiorze kanonów* Deusdedita, zestawiał J. Gilchrist, *The Reception of Pope Gregory VII into the Canon Law (1072–1141)*, „Zeitschrift der Savigny–Stiftung für Rechtsgeschichte”, 90, Kanonistische Abteilung, 59, 1973, s. 38–43.

²¹ Zob. R. Somerville, B. C. Brasington, *Prefaces to Canon Law Books in Latin Christianity. Selected Translations, 500–1245*, New Haven–London 1998, s. 122–129.

²² V. Wolf v. Glanvell, *Einleitung*, w: *Kanonessammlung des Kardinals Deusdedit*, s. LII. Niefortunny podział wydawcy na kanony skrytykowała ostatnio L. Fowler–Magerl, *Clavis Canonum*, s. 160.

²³ Listę rekopisów zestawili ostatnio L. Kéry, *Canonical Collections*, s. 229 n.; U.–R. Blumenthal, *Reflections on the influence of the „Collectio canonum” of Cardinal Deusdedit*, w: *Mélanges en l’honneur d’Anne Lefebvre–Teillard*. Textes réunis par B. d’Alteroche, F. Demoulin–Auzary, O. Descamps, F. Roumy, Paris 2009, s. 137 n.

²⁴ Por. M. Conrat (Cohn), *Geschichte der Quellen und Literatur des römischen Rechts im frühen Mittelalter*, Bd. 1, Leipzig 1891, s. 367 n.; J. Gaudemet, *Le droit romain dans la „Collectio canonum” du Cardinal Deusdedit*, „Mémoires de la Société pour l’Histoire du Droit et des Institutions des anciens pays bourguignons, comtois et romands”, 45, 1988 (*Études d’histoire du droit médiéval en souvenir de Josette Metman*), s. 155–165 (reedycja w: tegoż, *Formation du droit canonique et gouvernement de l’Église de l’Antiquité à l’Âge classique. Recueil d’articles*, Strasbourg 2008, s. 139–150).

²⁵ Ch. Munier, *Les sources patristiques du droit de l’Église du VIII^e au XIII^e siècle*, Mulhouse 1957, s. 37.

²⁶ *Pelagii I papae epistulae quae supersunt (556–561)*, rec. P. M. Gassó (†), C. M. Batlle, Montserrat 1956, s. XXXIX n.

²⁷ W. M. Peitz SJ, *Das Register Gregors I. Beiträge zur Kenntnis des päpstlichen Kanzlei– und Registerwesens bis auf Gregor VII.*, Freiburg i.Br. 1917, s. 48–50, 213–216.

²⁸ E. Perels, *Die Briefe Papst Nikolaus’ I.*, B. *Die kanonistische Ueberlieferung*, „Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde”, 39, 1914, s. 75–86.

²⁹ T. Schmidt, *Alexander II. (1061–1073) und die römische Reformgruppe seiner Zeit*, Stuttgart 1977, s. 220–235 (Anhang: *Das Register Alexanders II.*), tutaj s. 220–224.

³⁰ Zob. wyżej, przyp. 20.

³¹ M. Glatthaar, *Bonifatius und das Sakrileg. Zur politischen Dimension eines Rechtsbegriffs*, Frankfurt am Main etc. 2004, s. 367 n.

³² Por. *Liber Diurnus Romanorum Pontificum*, Gesamtausgabe v. H. Foerster, Bern 1958, s. 68–72, 428–438 (wydanie), 453 n. (przypisy); tenże, *Die Liber Diurnus–Fragmente in der Kanonessammlung des Kardinals Deusdedit*, w: *Lebendiges Mittelalter. Festgabe für Wolfgang Stammer*, Freiburg 1958, s. 44–55; H.–H. Kortüm, *Liber diurnus*, w: *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 5, München–Zürich 1991, kol. 1942 n.

³³ H. Fuhrmann, *Einfluß und Verbreitung der pseudoisidorischen Fälschungen. Von ihrem Auftauchen bis in die neuere Zeit*, Tl. 1–3 (Schriften der MGH, 24,1–3), Stuttgart 1972–1974, Tl. 2, s. 522–533, Tl. 3, s. 784–1005, 1036–1038 (konkordancje).

³⁴ J. Petersmann, *Die kanonistische Überlieferung des Constitutum Constantini bis zum Dekret Gratians. Untersuchung und Edition*, „Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters”, 30, 1974, s. 368 n.

³⁵ Th. Sickel, *Das Privilegium Otto I. für die römische Kirche vom Jahre 962*, Innsbruck 1883.

(III, 184–267)³⁶. Opierając się na wydaniach regestów papieskich zestawiam poniżej informacje o zawartości rozdziału 149 trzeciej księgi *Zbioru kanonów*.

Kanon	Datacja	Źródło
III, 184	(772–795)	Hadrian I, <i>Liber pontificalis</i> ³⁷
III, 185	(752–757)	Stefan II, <i>Liber pontificalis</i> ³⁸
III, 186	(705–707)	Jan VII, <i>Liber pontificalis</i> ³⁹
III, 187	(686–687)	Konon, <i>Liber pontificalis</i> ⁴⁰
III, 188	(741–752)	Zachariasz, IP II, s. 109 (Ninfa), 110 (Norba)
III, 188	(741–752)	Zachariasz, IP II, s. 9, nr *5
III, 188	(741–752)	Zachariasz, IP II, s. 12, nr *14
III, 188	(741–752)	Zachariasz, IP II, s. 5, nr *14
III, 188	(741–752)	Zachariasz, IP II, s. 35, nr *1 = s. 5, nr *15
III, 189	(772–795)	Hadrian I, JE *2486, IP II, s. 29, nr *1 = s. 13, nr *17
III, 189	(772–795)	Hadrian I, JE *2487, IP II, s. 28, nr *1 = s. 12, nr *16
III, 189	(772–795)	Hadrian I, JE *2487, IP II, s. 5, nr *16
III, 189	(772–795)	Hadrian I, IP II, s. 5, nr *17
III, 189	(772–795)	Hadrian I, IP II, s. 12, nr *15 ⁴¹
III, 190	748 II 18	Zachariasz, JE †2281, IP VIII, s. 121–122, nr †22 ⁴²
III, 191	(705–707) lub (731–741) ⁴³	Jan VII lub Grzegorz III, IP III, s. 444, nr *1
III, 191	(705–707) lub (731–741)	Jan VII lub Grzegorz III, IP III, s. 294, nr *1
III, 191	— —	IP III, s. 263, 367, 373, 443, 457, 485
III, 192	(855–858?)	Benedykt (III?), IP III, s. 276, nr *1, RI ² II,5, nr 1080 pod pontyfikatem Benedykta VIII (1012–1024)
III, 192	(855–858?)	Benedykt (III?), IP III, s. 262, nr *2, RI ² II,5, nr 1080 pod pontyfikatem Benedykta VIII (1012–1024)
III, 192	(855–858?)	Benedykt (III?), IP III, s. 485, nr 1, RI ² II,5, nr 1080 pod pontyfikatem Benedykta VIII (1012–1024)

³⁶ V. Wolf v. Glanvell, *Einleitung*, w: *Kanonessammlung des Kardinals Deusdedit*, s. LIII: „Beispielsweise zerfällt nach der neuen Einteilung das altbekannte cap. 149 des III. Buches jetzt in 84 Kapitel”.

³⁷ Zob. *Le Liber pontificalis*, ed. L. Duchesne, t. 1, Paris 1886, s. 498.

³⁸ Zob. tamże, s. 453 n.

³⁹ Zob. tamże, s. 385.

⁴⁰ Zob. *Liber Pontificalis*, p. 1, ed. Th. Mommsen (MGH, [Scriptores, 4], Gesta pontificum Romanorum, 1), Berolini 1898, s. 208.

⁴¹ Zob. także P. Conte, *Regesto delle lettere dei papi del secolo VIII. Saggi*, Milano 1984, s. 245, nr p*[30].

⁴² Zob. też tamże, s. 211–213, nr p†[16].

⁴³ Do datacji kanonów III, 191–193, zob. W. Kurze, *Notizen zu den Päpsten Johannes VII., Gregor III. und Benedikt III. in der Kanonessammlung des Kardinals Deusdedit*, „Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken”, 70, 1990, s. 23–45.

Kanon	Datacja	Źródło
III, 193	(855–858?)	Benedykt (III?), IP III, s. 255, nr *2, RI ² II,5, nr 508 pod pontyfikatem Benedykta VI (973–974)
III, 193	(855–858?)	Benedykt (III?), IP III, s. 262, nr *1, RI ² II,5, nr 508 pod pontyfikatem Benedykta VI (973–974)
III, 194	(984–985)	Bonifacy VII, JL *3825, IP II, s. 29, nr *1 = s. 13, nr *19, RI ² II,5, nr 636
III, 195	— —	IP III, s. 165
III, 196	(1032–1045)	Benedykt IX, IP IV, s. 174, nr *6 = s. 182, nr *2 = s. 221, nr *3, RI III,5,2, nr 159
III, 197	(1049–1054)	Leon IX, JL *4314, IP IV, s. 174, nr *7 = s. 198, nr *2, RI III,5,2 nr 452
III, 198	(1049–1054?)	(Leon IX?), IP IV, s. 174, nr *8
III, 199	(985–992)	Mieszko I, Oda i ich synowie Mieszko i Lambert, RI ² II,5, nr 703
III, 200	— —	IP IV, s. 78 n.
III, 201	(1073–1085)	Grzegorz VII, JL *5284, IP IV, s. 34, nr *3 ⁴⁴
III, 201	— —	Gwidon z żoną Adelajdą
III, 202	(847–855) lub (1049–1054) ⁴⁵	Leon IV lub Leon IX, IP VI/2, s. 37, nr *1, RI I,4,2,1, nr 92
III, 203	(1061–1073)	Aleksander II, IP IV, s. 272, nr 1 ⁴⁶
III, 204	(1049)	Leon IX, GP II/2, s. 283–284, nr 1, RI III,5,2, nr 699 ⁴⁷
III, 205	(998 IV 22)	Grzegorz V, JL 3880, JL 3881, GP II/1, s. 152, nr 12, RI ² II,5, nr 825
III, 206	(946–955)	Agapit II, JL *3666, IP IV, s. 33, nr *1, RI ² II,5, nr 191
III, 207	(955–964)	Jan XII, JL *3699; IP IV, s. 34, nr *2, RI ² II,5, nr 255
III, 207	(996–999)	Grzegorz V, IP II, s. 10, nr *4, RI ² II,5, nr 744
III, 208	(625–638)	Honoriusz I, JE *2031, IP II, s. 206, nr *2 = s. 10, nr *4 ⁴⁸
III, 209	(625–638)	Honoriusz I, JE *2032, IP I, s. 197, nr *3 ⁴⁹
III, 210	(625–638)	Honoriusz I, JE *2033, IP IV, s. 142, nr *1 ⁵⁰
III, 211	(625–638)	Honoriusz I, JE *2034, IP II, s. 10–11, nr *5 ⁵¹
III, 212	(625–638)	Honoriusz I, JE *2035, IP VIII, s. 67, nr *26 = s. 420, nr *8 ⁵²

⁴⁴ Zob. także L. Santifaller, *Quellen und Forschungen zum Urkunden- und Kanzleiwesen Papst Gregors VII.*, Tl. 1: *Quellen: Urkunden, Regesten, Facsimilia*, Città del Vaticano 1957, s. 3, nr *10.

⁴⁵ Do datacji zob. RI I,4,2,1, nr 92.

⁴⁶ IP IV, s. 272, nr 1 błędnie identyfikuje przywilej papieski Aleksandra II dla klasztoru S. Salvatore a Maiella (JL 4726) jako podstawę źródłową dla III, 203, zob. R. Schieffer, *Tomus Gregorii papae. Bemerkungen zur Diskussion um das Register Gregors VII.*, „Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde”, 17, 1971, s. 179 n.

⁴⁷ GP II/2, s. 283–284, nr 1, RI III,5,2, nr 699 błędnie identyfikują przywilej Leona IX dla klasztoru w Heiligkreuz-Wolfenheim z 18 XI 1049 r. (JL 4201) jako podstawę źródłową dla III, 204, zob. D. A. Sikorski, *Kościół*, s. 219.

⁴⁸ Zob. także P. Conte, *Chiesa e primato nelle lettere dei papi del secolo VII. Con appendice critica*, Milano 1971, s. 381–541 (App. B: *Regesto delle lettere dei papi del secolo VII*), tutaj s. 420, nr *72.

⁴⁹ Zob. też tamże, s. 420, nr *73.

⁵⁰ Zob. też tamże, s. 420, nr *74.

⁵¹ Zob. też tamże, s. 420, nr *75.

⁵² Zob. też tamże, s. 420 n., nr *76.

Kanon	Datacja	Źródło
III, 213	(625–638)	Honoriusz I, JE *2036, IP II, s. 202, nr *1 = s. 10, nr *3 ⁵³
III, 214	(715–731)	Grzegorz II, JE *2190, IP II, s. 7, nr *11 = s. 139, nr *1
III, 215	(715–731)	Grzegorz II, JE *2191, IP II, s. 12, nr *12
III, 216	(715–731)	Grzegorz II, JE *2192, IP V, s. 131, nr *1
III, 217	(715–731)	Grzegorz II, JE *2193, IP IV, s. 229, nr *1
III, 218	(715–731)	Grzegorz II, JE *2194, IP II, s. 7, nr *8
III, 219	(715–731)	Grzegorz II, JE *2195, IP II, s. 6, nr *1
III, 219	(715–731)	Grzegorz II, JE *2195, IP II, s. 4, nr *10
III, 220	(715–731)	Grzegorz II, JE *2196, IP II, s. 12, nr *11
III, 221	(715–731)	Grzegorz II, JE *2197, IP II, s. 5, nr *12
III, 222	(715–731)	Grzegorz II, JE *2198, IP II, s. 11, nr *9
III, 223	(715–731)	Grzegorz II, JE *2199, IP II, s. 11, nr *10
III, 224	(715–731)	Grzegorz II, JE *2200, IP II, s. 6, nr *4
III, 225	(715–731)	Grzegorz II, JE *2201, IP II, s. 8, nr *1
III, 226	(715–731)	Grzegorz II, JE *2202, IP II, s. 6, nr *6
III, 227	(715–731)	Grzegorz II, JE *2203, IP II, s. 6, nr *5
III, 228	(715–731)	Grzegorz II, JE *2204, IP II, s. 4, nr *6
III, 229	(715–731)	Grzegorz II, JE *2205, IP VIII, s. 410, nr *2
III, 230	(715–731)	Grzegorz II, JE *2206, IP II, s. 5, nr *13
III, 231	(715–731)	Grzegorz II, JE *2207, IP II, s. 190, nr *2 = s. 12, nr *13
III, 232	(715–731)	Grzegorz II, JE *2208, IP II, s. 4, nr *8
III, 233	(715–731)	Grzegorz II, JE *2209, IP II, s. 4, nr *9 = s. 34, nr *1
III, 234	(715–731)	Grzegorz II, JE *2210, IP II, s. 6–7, nr *7
III, 235	(715–731)	Grzegorz II, JE *2211, IP II, s. 3, nr *3
III, 236	(715–731)	Grzegorz II, JE *2212, IP II, s. 7, nr *9
III, 237	(715–731)	Grzegorz II, JE *2213, IP I, s. 97, nr *1 = IP II, s. 6, nr *2
III, 238	(715–731)	Grzegorz II, JE *2214, IP VIII, s. 85, nr *1
III, 239	(715–731)	Grzegorz II, JE *2215, IP I, s. 53, nr *1 = IP II, s. 4, nr *7
III, 240	(719–729)	Grzegorz II, JE *2216, IP VIII, s. 429, nr *1 = s. 400, nr *2 ⁵⁴
III, 241	(719–729)	Grzegorz II, JE *2217, IP VIII, s. 429, nr *2
III, 242	(715–731)	Grzegorz II, JE *2218, IP VIII, s. 429, nr *4
III, 243	(715–731)	Grzegorz II, JE *2219, IP II, s. 11, nr *8
III, 244	(715–731)	Grzegorz II, JE *2220, IP I, s. 97, nr *2 = IP II, s. 6, nr *3, s. 8, nr *4

⁵³ Zob. też tamże, s. 421, nr *77.

⁵⁴ Zob. także P. Conte, *Regesto*, s.197–198, nr p*[6].

Kanon	Datacja	Źródło
III, 245	(715–731)	Grzegorz II, JE *2221, IP II, s. 4, nr *11
III, 246	(719–729)	Grzegorz II, JE *2222, IP VIII, s. 474, nr *1 = s. 429, nr *3
III, 247	(715–731)	Grzegorz II, JE *2223, IP II, s. 3, nr *4
III, 248	(715–731)	Grzegorz II, JE *2224, IP II, s. 4, nr *5
III, 249	(715–731)	Grzegorz II, JE *2225, IP II, s. 7, nr *10 = s. 49, nr *1
III, 250	(715–731)	Grzegorz II, JE *2226, IP II, s. 8, nr *3
III, 251	(715–731)	Grzegorz II, JE *2227, IP II, s. 3, nr *2
III, 252	(715–731)	Grzegorz II, JE *2228, IP II, s. 8, nr *2
III, 253	(741–752)	Zachariasz, JE *2297, IP II, s. 8, nr *15
III, 254	(741–752)	Zachariasz, JE *2298, IP II, s. 7–8, nr *13
III, 255	(741–752)	Zachariasz, JE *2299, IP II, s. 8, nr *14
III, 256	(741–752)	Zachariasz, JE *2300, IP VIII, s. 85, nr *2
III, 257	(741–752)	Zachariasz, JE *2301, IP II, s. 7, nr *12
III, 258	(741–752)	Zachariasz, JE *2302, IP II, s. 9, nr *6 = s. 79, nr *2
III, 259	1078 XI 17	Marro, syn Gizylera, tom registrów VI, 5a ⁵⁵ , IP IV, s. 13, nr 1
III, 260	1074 III 21	Grzegorz VII, tom registrów I, 67 ⁵⁶ , JL 4845
III, 261	1074 III 22	Grzegorz VII, tom registrów I, 68 ⁵⁷ , JL 4846
III, 262	1074 XI 11	Grzegorz VII, tom registrów II, 15 ⁵⁸ , JL 4888
III, 263	1074 XI 15	Grzegorz VII, tom registrów II, 19 ⁵⁹ , JL 4892
III, 264	1080 IV 12	Grzegorz VII, tom registrów VII, 19 ⁶⁰ , JL 5162
III, 265	1080 V 8 [5]	Grzegorz VII, tom registrów VII, 24 ⁶¹ , JL 5167, GP II/2, s. 11–12, nr 3
III, 266	1081 IV 18	Grzegorz VII, tom registrów IX, 6 ⁶² , JL 5211
III, 267	(1081)	Grzegorz VII, tom registrów IX, 7 ⁶³ , JL 5209

⁵⁵ Por. *Das Register Gregors VII.*, hrsg. E. Caspar, Tl. 1–2 (MGH Epistolae selectae, II, 1–2), Berlin 1920–1923, Tl. 2, s. 400, w. 4–9; J. Gilchrist, *Reception*, s. 39, nr 9.

⁵⁶ Por. *Register Gregors VII.*, Tl. 1, s. 96 w. 24–25; L. Santifaller, *Quellen*, s. 49, nr 71 (regist); J. Gilchrist, *Reception*, s. 39, nr 10.

⁵⁷ Por. *Register Gregors VII.*, Tl. 1, s. 98, w. 3–5; J. Gilchrist, *Reception*, s. 40, nr 11.

⁵⁸ Por. *Register Gregors VII.*, Tl. 1, s. 148, w. 6; J. Gilchrist, *Reception*, s. 40, nr 12.

⁵⁹ Por. *Register Gregors VII.*, Tl. 1, s. 152, w. 1–2; J. Gilchrist, *Reception*, s. 39, nr 13.

⁶⁰ Por. *Register Gregors VII.*, Tl. 2, s. 494, w. 14–15; L. Santifaller, *Quellen*, s. 215 n., nr 183; J. Gilchrist, *Reception*, s. 39, nr 14.

⁶¹ Por. *Register Gregors VII.*, Tl. 2, s. 503, w. 1–3; L. Santifaller, *Quellen*, s. 216–219, nr 184 (wg or.); J. Gilchrist, *Reception*, s. 39, nr 15.

⁶² Por. *Register Gregors VII.*, Tl. 2, s. 581, w. 29 — s. 582, w. 3; L. Santifaller, *Quellen*, s. 229–231, nr 198 (wg or.) i Taf. 20; J. Gilchrist, *Reception*, s. 39, nr 16.

⁶³ Por. *Register Gregors VII.*, Tl. 2, s. 584, w. 4–11; L. Santifaller, *Quellen*, s. 224 n., nr 193; J. Gilchrist, *Reception*, s. 39, nr 17.

Z powyższego zestawienia wynika, że poza obszerniejszymi ekscerptami z *Liber pontificalis* (III, 184–187) i wzmiankami z tomu regestrów Grzegorza VII (III, 259–267) mamy do czynienia z tekstami zaginionymi (III, 188–258). Najwcześniejsze chronologicznie są wzmianki z regestrów papieża Honoriusza I (625–638), Grzegorza II (715–731) oraz Zachariasza (741–752), które odnoszą się prawie w całości do kontraktów dzierżawy (*locatio conductio rei*, emfiteuza) majątków *patrimonium s. Petri* (III, 208–211, 213–258)⁶⁴. Osobną grupę stanowią rejestry sporządzone w oparciu o *tomi* (III, 191–196, 198–207). Jeden regest w tej grupie został opracowany na podstawie papirusowego przywileju (*carticium privilegium*) papieża Leona IX (III, 197). *Tomi* dotyczą kontraktów dzierżawy majątków Kościoła rzymskiego (III, 191–198, 200, 201, 206, 207), darowizny Mieszka I, Ody oraz ich synów (III, 199), darowizny bliżej nieznanego Gwidona z żoną Adelajdą (III, 201)⁶⁵, świadczeń klasztoru św. Waleriana w Robbio na rzecz Kościoła rzymskiego (III, 202), protekcji dla eremu s. Salvatore a Maiella i potwierdzenia jego własności (III, 203), udzielenia opieki papieskiej klasztorowi w Heiligkreuz–Woffenheim (III, 204) i na Reichenau (III, 205). Na początku oraz na końcu serii tych regestrów podano, że znajdowały się one w bibliotece pałacu laterańskiego oraz odnotowano ich fatalny stan zachowania: *Hęc itaque, quę secuntur, sumpta sunt ex tomis Lateranensis bybliothece. Et quoniam quedam propria nomina patrimoniorum in eisdem thomis alia ex toto alia ex parte nimia uetustate consumpta sunt: in loco proprii nominis, quod uel ex toto uel ex parte nullatenus legi potuit, appositum est theta, de qua poeta dicit: »O multum ante alias infelix littera theta«⁶⁶; *Haec ex tomis patriarchii Lateranensis*⁶⁷. Ponadto w trzech przypadkach (III, 191, 193, 194) jako lokalizację wymieniono archiwum papieskie na Palatynie (*cartularium iuxta Palladium*)⁶⁸, a w streszczeniu poprzedzającym regest *Dagome iudex*, jako miejsce przechowywania trzech dokumentów podano bibliotekę pałacu laterańskiego (*sicut legitur in tribus cartis armarii Lateranensis palatii*)⁶⁹. Z przytoczonych informacji wynika, że za pontyfikatu Grzegorza VII (1073–1085) nie było ścisłego podziału na archiwum i bibliotekę, a więc w pałacu laterańskim przechowywano obok ksiąg również pojedyncze dokumenty.*

Słowo *tomus* znane było już w starożytności. Pierwotnie oznaczało przycięty papirus, a następnie zwój. W średniowieczu słowem *tomus* określano (pergaminowy) kodeks, a do czasów wyczerpania się

⁶⁴ Por. F. Marazzi, I „*Patrimonia Sanctae Romanae Ecclesiae*” nel Lazio (secoli IV–X). *Struttura amministrativa e prassi gestionali*, Roma 1998, passim; M. Lenzi, *Forme e funzioni dei trasferimenti dei beni della Chiesa in area romana*, „*Mélanges de l'École française de Rome, Moyen Âge*”, 111, 1999, 2 (*Les transferts patrimoniaux en Europe occidentale, VIII^e–X^e siècle*, (I) *Actes de la table ronde de Rome, 6, 7 et 8 mai 1999*, éd. R. Le Jan), s. 771–859, zwł. s. 788–802.

⁶⁵ *Kanonessammlung des Kardinals Deusdedit*, lib. III, c. 201 (149), s. 361: *Item in ecclesia sancti Pe[tri] sita in loco, qui dicitur Casarchis, in comitatu [Sauogiense], in episcopatu [Tarentasiense] et silua et forestis secus Duronem fluiuium iuris R[omane] ecclesie est, data Tarentasię a quodam Guidone et uxore eius Aelheida, sicut legitur in alio carticio tomo. Ze względu na otwarty problem datacji tego regestu wydawcy *Liber censuum* odrzucili propozycje rekonstrukcji opustek w podstawie źródłowej: *in comitatu [Sauogiense], in episcopatu [Tarentasiense]*, zob. *Le Liber Censuum de l'Église Romaine*, ed. P. Fabre, L. Duchesne, t. 1, Paris 1905, s. 349, nr 20 i przyp. 29 na s. 359.*

⁶⁶ *Kanonessammlung des Kardinals Deusdedit*, lib. III, c. 191 (149), s. 353, przyp. 4 (rodzina rękopisów FAC). Cytat *O multum ante alias infelix littera theta* pochodzi z zaginionej księgi *Annales Enniusza*, zob. *Ennianae poesis reliquiae*, iteratis curis rec. I. Vahlen, Leipzig 1928, ann. 625, s. 116 n. Dziękuję dr. Martinowi Brettowi (Cambridge) za pomoc w identyfikacji tego cytatu.

⁶⁷ *Kanonessammlung des Kardinals Deusdedit*, lib. III, c. 207 (149), s. 363. Na temat określenia *patriarchium Lateranense*, zob. K. Jordan, *Die Entstehung der römischen Kurie. Ein Versuch*, „*Zeitschrift der Savigny–Stiftung für Rechtsgeschichte*”, 59, Kanonistische Abteilung, 28, 1939, s. 99 n. (przedruk z bibliograficznymi uzupełnieniami w serii „*Libelli*”, 91, Darmstadt 1962, s. 9 n.).

⁶⁸ O przypuszczalnej lokalizacji archiwum papieskiego na Palatynie w bezpośrednim sąsiedztwie Łuku Tytusa a na północ od winnicy Barberinich (*Palladium*), zob. A. Augenti, *Il Palatino nell'alto Medioevo*, w: *La storia dell'Alto Medioevo italiano (VI–X secolo) alla luce dell'archeologia. Convegno Internazionale (Siena, 2–6 dicembre 1992)*, a cura di R. Francovich, G. Noyé, Firenze 1994, s. 682–684, 673 (plan). Na temat *regio Pallarie, Palladie* zob. także É. Hubert, „*In regione Pallarie contribution à l'histoire du Palatin au Moyen Âge*”, w: *La Vigna Barberini*, t. 1: *Histoire d'un site. Étude des sources et de la topographie*, Roma 1997, S. 89–140.

⁶⁹ *Kanonessammlung des Kardinals Deusdedit*, lib. III, c. 198 (149), s. 359. Do znaczenia *armarium Lateranensis palatii* jako biblioteka pałacu laterańskiego, zob. Ch. du Fresne du Cange *et al.*, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, ed. nova L. Favre, t. 1, Niort 1883, s. 389, kol. c.

zapasów papirusu w kancelarii papieskiej w drugiej połowie XI w. nazywano tak również dokumenty i listy⁷⁰. Przykład tego drugiego znaczenia spotykamy w tomie registrów Grzegorza VII, w instrukcji papieża do legatów kardynała biskupa Piotra z Albano i księcia Gizulfa z Salerno z 1081 r., gdzie zapisano: *Nam Karolus imperator, sicut legitur in thomo eius, qui in archivo ecclesie beati Petri habetur, in tribus locis annuatim colligebat [...]*⁷¹. Innych przykładów źródłowych określenia *tomus* w znaczeniu dokumentu papirusowego dostarczyły nowe studia dwojga włoskich dyplomatyków⁷². Cristina Carbonetti Venditelli przyjęła, że terminy *tomus*, *tomus carticius* i *tomulus* występujące w Zbiorze kanonów Deusdedita odnosiły się do dokumentów spisanych na papirusie⁷³. Na poparcie swojej tezy uczona odwołała się do występowania zwrotów *in carta carticinea*, *in tomo carticineo* lub *in quadam cartula quam thomum cognominabatur* w monumentalnych kopiariuszach Grzegorza z Catino, mnicha i dziejopisa benedyktyńskiego klasztoru w Farfie⁷⁴. Dalsze przykłady odnalazła uczona w kopiach autentycznych, sporządzanych przez rzymskich notariuszy w XI–XII w. z podniszczonych dokumentów papirusowych. W subskrypcjach notarialnych pisano wówczas: *ex antiquiori thomo [...] quia totum emarcuerat et fere deperierat, [...] ne ex toto consumeretur, decerpsi et in hanc paginam transferre curavi* czy *sicut inveni in tomo vetusto et disrupto et pene dissipatum [...] renovavi, exemplavi et de tenebris ad lucem perduxim*⁷⁵.

Sporządzaniem dokumentów w Rzymie we wczesnym średniowieczu zajmowali się pisarze, zrzeszeni w korporacji miejskich tabellionów i papieskich skryniariuszy⁷⁶. W kancelarii papieskiej skryniariusze spisywali przywileje i listy, a od końca IX w. zajmowali się także sporządzaniem dokumentów prywatnych zwanych *c(h)arta* albo *c(h)artula*⁷⁷. Większość skryniariuszy przynależała w X w. do obu korporacji (*scriiniarius Sanctae Romanae Ecclesiae et tabellio urbis Romae*), przejmując w następnym stuleciu całkowitą kontrolę nad sporządzaniem dokumentów prywatnych⁷⁸. Przez długi okres użycia papirusu, jako materiału pisarskiego w Rzymie, synonimem terminu *cartha carticinea* pozostawał *thomus carticinus*⁷⁹. Dokument prywatny był sporządzany przez skryniariusza i/lub tabelliona na podstawie formularza w formie subiektywnej (*Ego NN dono, trado, offero, vendo* etc.). Spisanie dokumentu *Dagome iudex* przez notariusza w Rzymie na podstawie ustnego oświadczenia

⁷⁰ Zob. R. Schieffer, *Tomus*, s. 171.

⁷¹ *Register Gregors VII.*, Tl. 2, VIII, 23, s. 566, w. 24–25. Dokument Karola Wielkiego rzekomo z 797 r. był fałszerstwem sporządzonym na papirusie, zob. *Die Urkunden des Karls des Grossen*, bearb. E. Mühlbacher, w: *Die Urkunden Pippins, Karlmanns und Karls des Grossen*, bearb. E. Mühlbacher (MGH Diplomata Karolinerum, 1), Hannoverae 1906, nr 254, s. 363 n. (komentarz wydawniczy).

⁷² Por. C. Carbonetti Venditelli, „*Sicut inveni in thomo carticineo iam ex magna parte vetustate consumpto exemplavi et scripsi atque a tenebris ad lucem perduxim*”. *Condizionamenti materiali e trasmissione documentaria a Roma nell’alto medioevo*, w: οὐ πᾶν ἐρήμειρον. *Scritti in memoria di Roberto Pretagostini*, a cura di C. Braidotti, E. Dettori, E. Lanzillotta, vol. 1, Roma 2009, s. 47–69; P. Radiciotti, *Copie da papiro nel medioevo romano (con un documento di S. Maria in Trastevere)*, „*Scripta. An International Journal of Codicology and Palaeography*”, 2, 2009, s. 159–168. Autor zestawił informacje o 13 kopiach z dokumentów papirusowych spisanych w Rzymie w latach 854–984 (tamże, s. 161 n.).

⁷³ C. Carbonetti Venditelli, *Sicut inveni*, s. 58–61.

⁷⁴ Tamże, s. 59 n.

⁷⁵ Tamże, s. 60. Ostatni cytat pochodzi z niedawno odnalezionej i opublikowanej przez śp. Paolo Radiciottiego (zm. 12 IV 2012 r.) pergaminowej kopii autentycznej z papirusowego dokumentu z 878/79 r., por. P. Radiciotti, *Copie*, s. 165–167, tutaj s. 166, w. 26–28; tenże, *Le pergamine di Santa Maria in Trastevere. Storia del fondo ed edizione delle pergamine anteriori al 1200*, „*Mélanges de l’École française de Rome, Moyen Âge*”, 122, 2010, s. 290–292, perg. I, tutaj s. 292, w. 26–28.

⁷⁶ Por. P. Rabikauskas, *Skriniar*, w: *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 7, München–Zürich 1995, kol. 1991; C. Carbonetti Venditelli, *Tabellio, tabelliones*, w: tamże, Bd. 8, München–Zürich 1997, kol. 391 n.

⁷⁷ Na temat tego typu dokumentów, zob. H. Zielinski, *Charta (carta, cartula)*, w: *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 2, München–Zürich 1983, kol. 1737–1740.

⁷⁸ Por. C. Carbonetti, *Tabellioni e scriniari a Roma tra IX e XI secolo*, „*Archivio della Società romana di storia patria*”, 102, 1979, s. 77–156 (z listą wszystkich zachowanych w oryginalne rzymskich dokumentów prywatnych); C. Carbonetti Venditelli, *Gli „scriptores chartarum” a Roma nell’altomedioevo*, w: *Notariado público y documento privado: de los orígenes al siglo XIV. Actas del VII Congreso Internacional de Diplomática, València, 1986*, ed. J. Trenchs Odena, t. 2, València 1989, s. 1109–1137.

⁷⁹ C. Carbonetti Venditelli, *Sicut inveni*, s. 61.

wysłanników Mieszka I przyjmował już Heinrich Appelt⁸⁰, znakomity przedstawiciel wiedeńskiej szkoły dyplomatycznej, ale jego komentarz wydawniczy pozostał niezauważony w historiografii polskiej⁸¹. Jak wskazuje zwrot *Item in alio tomo sub Iohanne XV papa*, dokument darowizny Mieszka I, Ody oraz ich synów Mieszka i Lamberta został sporządzony za pontyfikatu Jana XV (985–996). Dla porównania zestawiam poniżej rzymski dokument darowizny, wpisany do tomu rejestrów Grzegorza VII z datą 17 XI 1078 (VI, 5a) i jego streszczenie w *Zbiorze kanonów* kardynała Deusdedita z błędnym określeniem osoby donatora (III, 259)⁸²:

<p><i>In Nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Anno VI. pontificatus domni Gregorii papę VII., mensis Novembris die XVII., Indictione II., Rome. Ego Marro Gisleri filius habitator in ducatu Spoletano pro redemptione animę meę et parentum meorum dono trado atque offero beato Petro apostolorum principi et super altare eius omnia, quę michi pertinent de castro quod vocatur Moricicla positum inter Muricem et Clarignanum, quod conquisitum habeo per concambiationem a Litaldo et Hugone, nepotibus Ugonis filii Ascari, in plebe de Luzzano, reservato usufructu diebus vitę meę et Brittuli filii mei et filiorum Brittuli, si masculi fuerint de legitimo coniugio procreati.</i></p>	<p><i>Septimus uero papa Gregorius in VI libro sui registri dicit: Castrum, quod dicitur Moricicla, beati P[etri] esse, situm in ducatu Spoletino inter Muricem et Clarignanum in plebe de Luzano, ex reditione Gisleri, sub usufructu uitę suę et filii sui et legitimorum filiorum eius.</i></p>
--	--

Najczęściej dyskutowanym problemem szczegółowym, związanym z *Dagome iudex*, pozostaje zagadnienie drugiego imienia Mieszka I⁸³. Przyjmując, że podstawą dla regestu był dokument papirusowy (*tomus*), określający wystawców w formie subiektywnej, to najprostszym wyjaśnieniem kwestii *Dagome* jest stwierdzenie, że mamy do czynienia z zepsutą lekcją *Ego Misica iudex*, powstałą na skutek uszkodzenia dokumentu w miejscu *Ego Misica* (dziura, zatarcie pisma). Ponadto dokument był spisany starszą kuriałą rzymską⁸⁴, co mogło nastęrczać dodatkowe kłopoty przy odczytywaniu obco brzmiących nazw osobowych i geograficznych w podniszczonym oryginale (por.: *Schinesghe, Schinesgne, Schignesne, Alemure*)⁸⁵, ponieważ w pracach zreorganizowanej za pontyfikatu Leona IX (1049–1054) kancelarii papieskiej zaczęła dominować tzw. minuskuła dyplomatyczna⁸⁶.

Poważne kontrowersje wzbudza również tytułatura Mieszka i Ody (*Dagome iudex et Ote senatrix*). Na początku XX w. Jan Ptaśnik, po zestawieniu przykładów występowania terminu *iudex* na terenie Italii i Niemiec, doszedł do wniosku, że tytuł Mieszka I jako lennika cesarza mógł odpowiadać znaczeniu *iudex provinciae*⁸⁷. Z kolei w historiografii niemieckiej starszą fazę dyskusji podsumował Bernhard Stasiewski stwierdzając, że Kuria wybrała tytuł *iudex*, aby zaświadczyć całkowitą niezależność Miesz-

⁸⁰ Schl. UB, Bd. 1, nr 2, s. 2.

⁸¹ Zob. ostatnio D. A. Sikorski, *Kościół*, s. 211–216 z konkluzją na s. 274 (punkt 1).

⁸² Por. *Register Gregors VII.*, Tl. 2, VI, 5a, s. 399 n.; *Kanonessammlung des Kardinals Deusdedit*, lib. III, c. 259 (149), s. 376.

⁸³ Poglądy historiografii na zagadnienie drugiego imienia Mieszka I szczegółowo zreferowałem w osobnym artykule: P. Nowak, *Rzekome drugie imię Mieszka I* (jak poz. 85), s. 357–364.

⁸⁴ Podstawowym opracowaniem starszej kuriały rzymskiej pozostaje P. Rabikauskas SJ, *Die römische Kuriale in der päpstlichen Kanzlei*, Roma 1958. Podsumowanie nowszych badań daje P. Radiciotti, *Attorno alla storia della curiale romana*, „Archivio della Società romana di storia patria”, 122, 1999, s. 105–123.

⁸⁵ Zob. B. Kürbisówna, *Dagome iudex*, s. 416–418.

⁸⁶ Już A. Gieysztor (*Zarys dziejów pisma łacińskiego*, wyd. 2, Warszawa 2009 [wyd. 1: 1973], s. 90) tłumaczył osobliwości *Dagome iudex* „trudnościami odczytania kuriały w końcu XI w.”.

⁸⁷ J. Ptaśnik, *Dagome iudex. Przyczynek krytyczny do genezy świętopietrza w Polsce*, Kraków 1911, s. 35.

ka⁸⁸. W okresie powojennym Henryk Łowmiański, zastanawiając się nad kwestią czy tytuł *iudex* nie odzwierciedla zawisłości Mieszka od cesarstwa doszedł do wniosku, że „w odniesieniu do księcia polskiego, nie potrzebujemy bynajmniej dopatrywać się oznaki zależności prawnopaństwowej. Widocznie dyktator dokumentu wahał się w wyborze tytułu: użycie określenia *rex* było niemożliwe, *dux* itp. uznano — nie jest wykluczone — za zbyt skromne, zdecydowano się tedy na termin neutralny, wieloznaczny, który nie uchylał wystawcy, ale też nie precyzował jego stanowiska prawnego”⁸⁹. W okresie tzw. badań milenijnych pojawiły się również ryzykowne próby emendacji *Dagome iudex* jako *Dago Mescodux* lub *rex*⁹⁰. Jak słusznie jednak zauważył G. Labuda, Oda musiałaby nosić tytuł: *ducissa* lub *regina*, a tytuł *senatrix* jest zrozumiały tylko wtedy, jeśli mąż Ody nosił tytuł *iudex*⁹¹. Argumentację G. Labudy od strony paleograficznej wsparła B. Kürbis, dochodząc do konkluzji: „Musimy przeto w badaniach brać pod uwagę jedynie realne *iudex*”⁹². Ostatnio jednak Piotr Boroń w monografii poświęconej tytulaturze i nazwom władców słowiańskich we wczesnym średniowieczu nie zajął się bliżej tym określeniem Mieszka I, poprzestając na stwierdzeniu, że tytuł *iudex* „mógł zostać dodany przy spisywaniu rejestru”⁹³. Jednocześnie Przemysław Wiszewski wystąpił z tezą, że godność Ody w *Dagome iudex* jest wyższa od pozycji Mieszka, jako bliżej nieokreślonego urzędnika średniego szczebla o uprawnieniach sądowniczych, ściśle zależnego od swego zwierzchnika, tj. cesarza⁹⁴. Następnie D. A. Sikorski po omówieniu kilku przykładów użycia tytułów *iudex* i *senatrix* przyznał w konkluzji, że „kwestia tytulatury Mieszka, choć ważna, musi pozostać w zawieszeniu [...]. W każdym razie tytulatura sugeruje, że dokument, który był podstawą dla *Dagome iudex*, został sporządzony przez osobę nawiązującą do realiów włoskich. Nie wynika z tego jednoznacznie, że ów dokument musiał zostać sporządzony w kancelarii papieskiej, gdyż nie można wykluczyć obecności w Polsce kapłana włoskiego pochodzenia, który przygotował wedle własnych umiejętności i wiedzy tekst dokumentu dla Mieszka i Ody”⁹⁵. Z kolei Joachim Stephan wystąpił z przypuszczeniem, że Oda została określona jako *senatrix*, ponieważ pochodziła z arystokratycznej rodziny Billungów, a tytuł *iudex* miałby oddawać typowy dla Słowian w Europie Środkowej podział władztwa na aspekt sakralny reprezentowany przez sędziego i wojenny przez księcia⁹⁶. Wreszcie Adam Łukaszewicz, warszawski papirolog, stwierdził, że „w terminologii odziedziczonej po cesarstwie rzymskim *iudices* to oczywiście nie tylko sędziowie, lecz także dostojnicy państwowi, namiestnicy, zwierzchnicy administracji (*ordinarii iudices*). Wie o tym każdy historyk starożytności. Tak mógł się być może określać jakiś lokalny władca całkowicie zależny, sprawujący władzę z ramienia cesarza jako jego namiestnik (czyli właśnie *iudex*)”⁹⁷.

Odrzucenie możliwości wystawienia dokumentu darowizny przez Mieszka I w Polsce czy sporządzenia przywileju papieskiego w tej sprawie na podstawie przedłożonego przez odbiorcę konceptu⁹⁸,

⁸⁸ B. Stasiewski, *Untersuchungen über drei Quellen zur ältesten Geschichte und Kirchengeschichte Polens*, Breslau 1933, s. 82–84.

⁸⁹ H. Łowmiański, *Imię chrzestne Mieszka I*, „*Slavia Occidentalis*”, 19, 1948, s. 247 (cytuję wg reedycji: tegoż, *Studia nad dziejami Słowiańszczyzny, Polski i Rusi w wiekach średnich*, Poznań 1986, s. 315).

⁹⁰ Por. L. Kolankowski, *Dagome iudex*, „*Życie i Myśl*”, 3, 1952, nr 1–6, s. 155–164; W. Hejnosz, *Z rozważań nad dokumentem „Dagome iudex”*, „*Slavia Antiqua*”, 5, 1954–1956, s. 285–288.

⁹¹ G. Labuda, rec. W. Hejnosz, *Z rozważań nad dokumentem „Dagome iudex”*, „*Slavia Antiqua*”, 5, 1954–1956, s. 277–291, *St. Źródł.*, 3, 1958, s. 319.

⁹² B. Kürbisówna, *Dagome iudex*, s. 416.

⁹³ P. Boroń, *Kniaziowie, królowie, carowie... Tytuły i nazwy władców słowiańskich we wczesnym średniowieczu*, Katowice 2010, s. 252, przyp. 313.

⁹⁴ P. Wiszewski, *Dagome iudex* (jak poz. 81), s. 441–452.

⁹⁵ D. A. Sikorski, *Kościół*, s. 235 n.

⁹⁶ J. Stephan, *Warum* (jak poz. 80), s. 127–132. Oda nie pochodziła jednak z saskiej rodziny Billungów (tamże, s. 132), ale była córką Dytryka, margrabiego Marchii Północnej, z rodu Haldensleben, zob. K. Jasiński, *Rodowód* (jak poz. 58), s. 64 z przyp. 93.

⁹⁷ A. Łukaszewicz, *O „Dagome iudex”* (jak poz. 86), s. 371 n.

⁹⁸ Pogłębiona analiza historyczno-filologiczna przywilejów papieskich z lat 896–1046 wykazała, że tekst z konceptu przedkładanego przez odbiorcę był następnie przejmowany przez skryniarusza do wystawianego dokumentu,

pozwała na ujęcie terminologii *Dagome iudex* w ramach dokumentacji czynności prawnych przez rzymskich pisarzy. Zasadniczy problem polega jednak na tym, że teksty rzymskich dokumentów prywatnych z wczesnego średniowiecza zachowały się w niewielkiej liczbie i za wyjątkiem *Dagome iudex* nie odnoszą się do tytułury świeckich dostojników spoza Wiecznego Miasta i Italii. W kontekście różnych koncepcji historiograficznych należy zwrócić uwagę, że *Deusededit*, albo wczesny kopista archetypu jednej z dwóch rodzin rękopisów *Zbioru kanonów*, skojarzył tytułurę *iudex* nie z jakimś urzędnikiem, mianowanym przez swego zwierzchnika, ale z czterema władcami Sardynii⁹⁹. Wyspa przynajmniej do połowy X w. znajdowała się pod nominalnym zwierzchnictwem Bizancjum, ale w sprawach kościelnych pozostawała w orbicie wpływów Stolicy Apostolskiej¹⁰⁰. Właśnie w ekscerptach z listów papieskich z czasów pontyfikatu Leona IV (847–855) i Jana VIII (872–882), zachowanych w unikatowym rękopisie *Collectio Britannica* z początku XII w.¹⁰¹, pojawiają się po raz pierwszy określenia *iudex Sardinie*¹⁰² i *principes Sardinie*¹⁰³. W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że łaciński termin *iudex* w tym przypadku koresponduje z tytułem archonta (gr. ἄρχων), występującym w źródłach bizantyńskich odnoszących się do Sardynii¹⁰⁴. Z kolei termin archont oznaczał władców w odniesieniu do książąt kijowskich oraz w stosunkach italskich (np. w Amalfi, Gaecie i na Sardynii)¹⁰⁵.

W wyjaśnieniu zagadki tytułury Mieszka i Ody stoimy przed problemem braku innego dokumentu rzymskiego, w którym jednocześnie występowałaby para określona jako *iudex* i *senatrix*. Na podstawie gruntownych badań historyka prawa Juliusa Fickera mogą w tej kwestii tylko dopowiedzieć, że w stosunkach italskich wczesnego średniowiecza *iudex* odpowiadał tytułowi księcia, hrabiego albo *gastalda* w związku z pełnieniem funkcji sędowniczych na obszarze podlegającym jego

por. H.–H. Kortüm, *Zur päpstlichen Urkundensprache im frühen Mittelalter. Die päpstlichen Privilegien 896–1046*, Sigmaringen 1995, passim; J. Johrendt, *Der Empfängereinfluß auf die Gestaltung der Arenga und Sanctio in den päpstlichen Privilegien (896–1046)*, „Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde”, 50, 2004, s. 1–11. Całkowicie błędne są pojawiające się ciągle w naszej historiografii domysły o pisemnych suplikach w X w., por. ostatnio G. Labuda, *O badaniach nad zjazdem gnieźnieńskim roku 1000. Spostrzeżenia i zastrzeżenia*, Roczn. Hist., 68, 2002, s. 152 z przyp. 130; D. A. Sikorski, *Kościół*, s. 220, 232. Z podręcznika dyplomatyki papieskiej można się jednak dowiedzieć, że supliki pojawiają się dopiero na przełomie XII i XIII w., a wcześniej składano ustną prośbę osobiście w Kurii, zob. Th. Frenz, *Papsturkunden des Mittelalters und der Neuzeit*, wyd. 2, Stuttgart 2000, s. 34, § 31.

⁹⁹ W kwestii autorstwa tzw. interpolacji sardyńskiej (*nescio cuius gentis homines, puto autem Sardos fuisse, quoniam ipsi a IIII iudicibus reguntur*), por. M. Łodyński, *Dokument „Dagome iudex” a „kwestia sardyńska” w XI wieku*, RAU whf, 54 (ser. II, 29), 1911, s. 108–110; B. Kürbisówna, *Dagome iudex*, s. 386 (z przyp. 51), s. 394 n. (przyp. b–b); K. Buczek, *Zagadnienie*, s. 121–123; D. A. Sikorski, *Kościół*, s. 230 n. Wzmianka o czterech władcach Sardynii w tradycji rękopiśmiennej *Dagome iudex* została dopiero niedawno recypowana do historiografii sardyńskiej za pośrednictwem dr Marii Bielińskiej, zob. F. C. Casula, *La storia della Sardegna da Mieszko I* (jak poz. 46), s. 18 z przyp. 13. Niestety, F. C. Casula zbyt pochopnie odniósł późniejszą interpolację do czasów papieża Jana XV (985–996), zamiast do końca XI w.

¹⁰⁰ Do sytuacji politycznej i długiego procesu uniezależniania się Sardynii od Bizancjum, por. ostatnio C. Zedda, *Bisanzio, l’Islam e i Giudicati: la Sardegna e il mondo mediterraneo tra VII a XI secolo*, „Archivio Storico Giuridico Sardo di Sassari”, n.s., 10, 2006, s. 39–112; tenże, R. Pinna, *La nascita dei giudicati. Proposta per lo scioglimento di un enigma storiografico*, tamże, 12, 2007, s. 27–118.

¹⁰¹ Do nowej datacji rękopisu *Collectio Britannica*, zob. Ch. Rolker, *History and Canon Law in the Collectio Britannica: A New Date for London, BL Add. 8873*, w: *Bishops, Texts and the Use of Canon Law around 1100. Essays in Honour of Martin Brett*, eds. B. C. Brasington, K. G. Cushing, Aldershot–Burlington 2008, s. 141–152.

¹⁰² *Epistolae selectae Leonis IV*, ed. A. Hirsch–Gereuth w: *Epistolae Karolini aevi*, t. 3 (MGH *Epistolae*, 5) Berolini 1889, nr 17 (851 r.), 18 (851 r.), 45 (ok. 853 r.). Por. JE 2611, 2612, 2648, IP X, s. 378, nr 22, 23, 24, RI I,4,2,1, nr 94, 95, 96 (w trzech regestach z korektą datacji na lata pontyfikatu Leona IV, 847–855).

¹⁰³ *Fragmenta registri Iohannis VIII. papae ind. VI–IX (a. 872–876)*, ed. E. Caspar, w: *Epistolae Karolini aevi*, t. 5 (MGH *Epistolae*, 7), Berolini 1928, nr 27 (873 r.). Por. JE 2983, IP X, s. 379, nr 26. Do interpretacji terminu *principes* jako „najznakomitsi”, w odniesieniu do rodziny rządzącej wyspą, a nie w sensie dosłownym, jako „książęta”, zob. C. Zedda, R. Pinna, *La nascita dei giudicati*, s. 31.

¹⁰⁴ Zob. C. Zedda, *Bisanzio*, s. 106 n.

¹⁰⁵ Zob. J. Ferluga, *Archon*, w: *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 1, München–Zürich 1980, kol. 911.

władzy¹⁰⁶. W tym przypadku tytuł Ody *senatrix* odpowiadałby pozycji męża, skoro słowo *iudicissa* nie jest znane we wczesnym średniowieczu¹⁰⁷, a *senatores* byli objęci pojęciem *iudices*¹⁰⁸.

Dokument darowizny gnieźnieńskiej *civitas*¹⁰⁹ św. Piotrowi nie uwzględniał Bolesława Chrobrego, pierworodnego syna Mieszka I i księżniczki czeskiej Dąbrówki (zm. 977), a także prawdopodobnie pomijał Świętopelka, syna księcia i Ody¹¹⁰. Na ogół przyjmuje się, że około 990 r. Bolesław Chrobry po poślubieniu trzeciej żony Emnildy mógł rozporządzać własną dzielnicą, identyfikowaną najczęściej z ziemią krakowską¹¹¹. Nie można również wykluczyć, że dokument darowizny władztwa gnieźnieńskiego w opisanym granicach wiązał się z udzieleniem papieskiej opieki dla Mieszka I, Ody oraz ich małoletnich synów Mieszka i Lamberta¹¹².

Podsumowując:

1. Zestawienie źródeł w pierwotnym rozdziale 149 trzeciej księgi *Zbioru kanonów* kardynała Deusdedita ukazuje segregację materiału na ekscerpty z oficjalnych żywotów papieskich z *Liber pontificalis*, rejestry z dokumentów, przechowywanych w bibliotece pałacu laterańskiego i w archiwum na Palatynie, oraz na wzmianki z rejestrów papieskich.
2. Regest *Dagome iudex* został dokonany z oryginału rzymskiego dokumentu spisane na papirusie (*tomus*), który znajdował się w bibliotece pałacu laterańskiego w czasach pontyfikatu Grzegorza VII (1073–1085).
3. Spisanie dokumentu przez skryniariusza w Rzymie nastąpiło za pontyfikatu Jana XV (985–996) przed 25 maja 992 r., dniem śmierci Mieszka I.
4. *Dagome* jest najprawdopodobniej zepsutą lekcją, powstałą na skutek zniekształcenia przez Deusdedita pierwszych słów intytulacji (*Ego Misica*), która w rzymskich dokumentach prywatnych była wpisywana przez pisarza w formie subiektywnej, tzn. podmiot występował w pierwszej osobie liczby pojedynczej.
5. Tytułatura *iudex* i *senatrix* odpowiada realiom italskim. Nie ma powodu sądzić, aby została ona wprowadzona przez Deusdedita.

¹⁰⁶ J. Ficker, *Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens*, Bd. 3, Innsbruck 1872 (przedruk Aalen 1961), s. 6: „Judex ist nicht stehender Titel einer bestimmten Klasse von Beamten, sondern derjenigen, welche unter den verschiedenen Titeln von Herzogen, Grafen oder Gastalden in einem Bezirke die ordentliche Gerichtsbarkeit üben”. W innym miejscu uczony zwraca uwagę, że w dokumencie wystawionym w Rawennie w 896 r. podpisuje się *Petrus dux et iudex* (tamże, s. 84).

¹⁰⁷ Słowo *iudicissa* pojawia się dopiero na określenie władczyni Sardynii w XIII w., zob. *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, t. 4, Niort 1885, s. 442, kol. a.

¹⁰⁸ Tamże, t. 4, s. 437, kol. b: *Iudices, magnates, proceres, comites, vel senatores*.

¹⁰⁹ W Italii określenie *civitas* jako okręg znajdujący się pod kontrolą organów państwowych już od czasów longobardzkich oznaczał autonomiczny podmiot władzy, zob. E. Mayer, *Bemerkungen zur frühmittelalterlichen insbesondere italienischen Verfassungsgeschichte*, Leipzig 1912, s. 30.

¹¹⁰ Informacje genealogiczne o rodzinie Mieszka zestawia K. Jasiński, *Rodowód*, s. 54–70, 100–105.

¹¹¹ Por. K. Buczek, *Zagadnienie* (jak poz. 19), s. 129–134; G. Labuda, *Bolesław Chrobry w Krakowie, czyli o rzekomej utracie Krakowa przez Czechów w roku 999*, w: *Studia nad początkami państwa polskiego*, t. 2, Poznań 1988, s. 264–293. Ostatnio D. A. Sikorski, *Kościół*, s. 251, stwierdził, że „brak Bolesława [w akcie *Dagome iudex* — P. N.] można tłumaczyć jego wydziedziczeniem przez Mieszka, a może raczej przeznaczeniem go do innych celów, na przykład do kariery duchownej”. Autor nie odniósł się jednak do faktu, że Bolesław Chrobry przed śmiercią Mieszka I był już trzykrotnie żonaty i miał potomstwo, zob. K. Jasiński, *Rodowód*, s. 80–94, 106–120. Ponadto D. A. Sikorski (*Kościół*, s. 258 n.) doszedł na podstawie — przeoczonej w literaturze — zmiany w korbejskiej redakcji *Kroniki* Thietmara do zaskakującego wniosku, że Świętopelk nie zmarł przed śmiercią Mieszka I (25 V 992 r.). Nie jest jednak pewne czy ta poprawka pochodzi od Thietmara.

¹¹² K. Jordan, *Das Eindringen des Lehnwesens in das Rechtsleben der römischen Kurie*, „Archiv für Urkundenforschung”, 12, 1931, s. 67 (reedycja z bibliograficznymi uzupełnieniami w serii „Libelli”, 325, Darmstadt 1971, s. 55): „Keineswegs war es ein Lehnverhältnis, wohl nur Schutzverhältnis, wie es zwischen der Kurie und geistlichen Anstalten im 10. Jahrhundert immer häufiger wurde und auch weltlichen Personen gegenüber zwar seltener, aber doch wiederholt vorkam”. Należy jednak dodać, że Kuria Rzymska wykształciła się dopiero za pontyfikatu Urbana II (1088–1099), zob. tenże, *Die Entstehung der römischen Kurie*, passim.

Bibliografia *Dagome iudex* za lata 1961–2012

Bibliografia stanowi kontynuację zestawienia publikacji na temat *Dagome iudex* za lata 1936–1960, według zasady chronologicznej¹¹³. Nie obejmuje ona jednak wykazu opracowań na temat Deusededita, kancelarii i kurii papieskiej w X–XII wieku, dodanego przez Brygidę Kürbis do bibliografii o *Dagome iudex*, ponieważ podstawowe informacje, listę rękopisów oraz wykaz literatury o *Zbiorze kanonów* kardynała Deusededita zestawiły ostatnio Lotte Kéry oraz Linda Fowler–Magerl¹¹⁴. Pozycje 1–6 stanowią uzupełnienia do bibliografii B. Kürbis. Należy podkreślić, iż w moim zestawieniu szereg pozycji bibliograficznych odnosi się przede wszystkim do zagadnienia drugiego imienia Mieszka I (poz. 1, 3, 5, 7, 13, 16, 33, 36, 37, 40, 44, 45, 48, 52, 53, 58, 59, 61, 62, 63, 85).

1. Zygmunt J[erzy] Gasiorowski, *The „Conquest” Theory of the Genesis of the Polish State*, „Speculum”, 30, 1955, s. 550–560, tutaj s. 554–560.
2. Gotthold Rhode, *Die Ostgrenze Polens. Politische Entwicklung, kulturelle Bedeutung und geistige Auswirkung*, Bd. 1: *Im Mittelalter bis zum Jahre 1401* (Ostmitteleuropa in Vergangenheit und Gegenwart, 2), Köln–Graz 1955, s. 23–57.
Rec.: Gerard Labuda, „Przegląd Zachodni”, 12, 1956, nr 3/4, s. 406–409.
3. Bernhard Stasiewski, *Die Anfänge der Christianisierung Polens auf dem Hintergrunde der slavischen Missionsgeschichte des frühen Mittelalters*, [Kath.–theol.] Habil.–Schrift, [Bonn 1958¹¹⁵] (mszp.), s. 323–332.
4. James J[oseph] Zatzko, *Dagome Iudex: Was the Original in Cyrillic?*, „Classica et Mediaevalia”, 20, 1959, s. 213–220.
5. Adolf Hofmeister (†), *Der Kampf um die Ostsee vom 9. bis 12. Jahrhundert*, hrsg. Roderich Schmidt (Libelli, 72), wyd. 3 uzup., Darmstadt 1960 (wyd. 1: 1931), s. 50–56 (przyp. 23).
6. Tadeusz Lehr–Splawiński, *Jeszcze raz „Gniezno” czy „Szczecin” w regescie dokumentu „Dagome iudex”*, „Slavia Occidentalis”, 20, 1960, z. 2 (Księga pamiątkowa ku czci profesora Mikołaja Rudnickiego), s. 95–99; reedycja w: tegoż, *Od piętnastu wieków. Szkice z pradziejów i dziejów kultury polskiej*, Warszawa 1961, s. 82–85.
7. Jerzy Dowiat, *Metryka chrztu Mieszka I i jej geneza*, Warszawa 1961, s. 101–111.
Rec.: Juliusz Bardach, *Kwart. Hist.*, 69, 1962, s. 711–714; T[adeusz] Lehr–Splawiński, „Język Polski”, 42, 1962, s. 386–389.
8. Gerard Labuda, Benon Miśkiewicz, *Teksty źródłowe do ćwiczeń z historii Polski epoki feudalizmu (do połowy XIV wieku)*, z. 1: *Początki feudalizmu i społeczeństwo wczesnofeudalne. Ukształtowanie się państwa polskiego i monarchia wczesnofeudalna (od połowy IX do połowy XII wieku)*. Skrypt (Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Prace Wydziału Filozoficzno–Historycznego, Historia, 1), Poznań 1961, s. 37–38. Wydanie i tłumaczenie na podstawie: H. Łowmiański, *Imię chrzestne Mieszka I*, „Slavia Occidentalis”, 19, 1948, s. 234–235; G. Labuda, *Słowiańszczyzna pierwotna. Wybór tekstów* (Materiały źródłowe do historii Polski epoki feudalnej, 1), Warszawa 1954, s. 207–209.
9. Teresa Uzdowska, *Alemure*, w: SSS, t. 1, Wrocław etc. 1961[–1962], s. 20.

¹¹³ B. Kürbisówna, *Dagome iudex*, s. 419–423.

¹¹⁴ Zob. wyżej, przyp. 8.

¹¹⁵ Uzupełnienia bibliograficzne w nawiasach kwadratowych na podstawie: N. Stasiewski, *Vollständige Bibliographie Bernhard Stasiewski*, w: *Bernhard Stasiewski (1905–1995). Osteuropahistoriker und Wissenschaftsorganisator*, hrsg. R. Haas u. S. Samerski, Münster 2007, s. 208, poz. 268.

10. Brygida Kürbisówna, *Dagome iudex*, w: SSS, t. 1, Wrocław etc. 1961[–1962], s. 311–312.
11. Brygida Kürbisówna, *Dagome iudex — studium krytyczne*, w: *Początki państwa polskiego. Księga Tysiąclecia*, red. Kazimierz Tymieniecki, t. 1–2, Poznań 1962 (przedruk w jednym tomie, poprzedzony wstępem Gerada Labudy [Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wznowienia 10], Poznań 2002), t. 1, s. 363–424; reedycja bez francuskojęzycznego streszczenia w: Brygida Kürbis, *Na progach historii*, t. 2: *O świadectwach do dziejów kultury Polski średniowiecznej*, Poznań 2001, s. 9–87.
12. Karol Maleczyński, *Najstarsza zachodnia granica Polski na podstawie źródeł X wieku*, w: *Początki państwa polskiego. Księga Tysiąclecia*, t. 1, s. 213–232.
13. Tadeusz Lehr–Splawiński, *Jeszcze o imionach Mieszka I*, „Kierunki”, 7, 1962, nr 37 (326) z 16 IX, s. 4.
14. *Schlesisches Urkundenbuch*, hrsg. der Historischen Kommission für Schlesien, bearb. Heinrich Appelt, Bd. 1, Lfg. 1, Graz–Köln 1963. Wydanie tekstu poprzedzonego komentarzem, nr 2, s. 2–3.
15. Oscar Halecki, *Un écho lointain de „Dagome iudex”*, „Revista Portuguesa de História”, 7, 1957 [druk: 1963] (Homenagem ao Prof. Pierre David, vol. 2), s. 371–376.
16. Mikołaj Rudnicki, „*Dagome iudex*”, w: *Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr–Splawiński*, kom. red. Tadeusz Milewski, Jan Safarewicz, Franciszek Sławski, [Warszawa] 1963, s. 427–429.
17. Juliusz Bardach, *Historia państwa i prawa Polski*, t. 1: *do połowy XV wieku*, wyd. 2 popr. i uzup., Warszawa 1964 (wyd. 1: 1957), s. 98–99.
18. Jan Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 15.
19. Karol Buczek, *Zagadnienie wiarygodności regestu Dagome iudex*, *St. Źródł.*, 10, 1965, s. 117–139.
20. Oskar Halecki, *Tysiąclecie Polski katolickiej (Sacrum Poloniae Millennium, [13])*, Rzym 1966, s. 39–46.
21. Gerard Labuda, Benon Miśkiewicz, *Wybór źródeł do historii Polski średniowiecznej (do połowy XV wieku)*, t. 1: *Spółczesność i państwo polskie do połowy XIII wieku*, Poznań 1966. Przekład G. Labudy, s. 63–64.
22. Piotr Bogdanowicz, *Przynależność polityczna Śląska w X wieku. Dzieje problemu oraz próba jego rozwiązania* (Monografie Śląskie Ossolineum, 15), Wrocław–Warszawa–Kraków 1968, wg indeksu pod hasłem *Dagome (–ne) iudex*.
Rec.: Lech Tyszkiewicz, *Kwart. Hist.*, 76, 1969, s. 177–180; Tadeusz Grudziński, *Przeł. Hist.*, 60, 1969, s. 584–588.
23. Stanisław Rospond, *Schinesghe w „Dagome iudex”*, w: *Studia linguistica slavica baltica Canuto–Olavo Falk sexagenario a collegis, amicis, discipulis oblata* (Slaviska och baltiska studier, 8), Lundae 1966 [1968], s. 227–237.
24. Zygmunt Sułowski, *Początki Kościoła polskiego*, w: *Kościół w Polsce*, red. Jerzy Kłoczowski, t. 1: *Średniowiecze* (Studia nad historią Kościoła katolickiego w Polsce), Kraków 1966 [1968], s. 17–123, tutaj s. 75–78.
25. Stanisław Rospond, *Alemure w „Dagome iudex”*, w: *Slawisch–deutsche Wechselbeziehungen in Sprache, Literatur und Kultur* [Hans Holm Bielfeldt zum 60. Geburtstag], hrsg. W[erner] Krauss, Z[dzisław] Stieber, J[aromír] Bělič, V[iktor] I[vanovič] Borkovskij (Veröffentlichungen des Instituts für Slavistik der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 44), Berlin 1969, s. 163–168.

26. Oskar Kossman, *Alemure*, „Zeitschrift für Ostforschung”, 19, 1970, s. 443–446.
27. Tadeusz Manteuffel, *Jeszcze w sprawie regestu Dagome iudex*, w: *Europa — Słowiańszczyzna — Polska. Studia ku uczczeniu Profesora Kazimierza Tymienieckiego* (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Prace Wydziału Filozoficzno–Historycznego, Historia, 36), Poznań 1970, s. 305–309.
28. Gernot von Grawert–May, *Das staatsrechtliche Verhältnis Schlesiens zu Polen, Böhmen und dem Reich während des Mittelalters (Anfang des 10. Jahrhunderts bis 1526)* (Untersuchungen zur deutschen Staats– und Rechtsgeschichte, NF 15), Aalen 1971, s. 9–14, 36.
29. Oskar Kossmann, *Deutschland und Polen um das Jahr 1000. Gedanken zu einem Buch von Herbert Ludat*, „Zeitschrift für Ostforschung”, 21, 1972, s. 401–466, tutaj s. 412–416; przedruk w: tegoż, *Das ostdeutsche Jahrtausend. Zeitschriften–Aufsätze des Verfassers 1929–1995*, Bd. 2, Viersen 1997, s. 635–700, tutaj s. 646–650.
30. Henryk Łowmiański, *Początki Polski. Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n.e.*, t. 5, Warszawa 1973, s. 595–613.
31. Aleksander Gieysztor, *Schinesghe*, w: SSS, t. 5, Wrocław etc. 1975, s. 93.
32. [Brygida Kürbis], *Dagome iudex*, w: *Repertorium fontium historiae medii aevi*, t. 4, Romae 1976, s. 99–100.
33. Jacek Hertel, *Problem dwumienności u Piastów we wcześniejszym średniowieczu (do potomstwa Bolesława Krzywoustego włącznie)*, „Onomastica”, 24, 1979, s. 125–142, tutaj s. 128–130.
Rec.: Józef Reczek, „Język Polski”, 62, 1982, s. 44–48.
34. Gerard Labuda, *Znaczenie prawne i polityczne dokumentu „Dagome iudex”. Nowe spostrzeżenia*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza”, 13, 1979, z. 1 (25), s. 83–100.
35. Aleksandra Witkowska, *Dagome iudex*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, Lublin 1979, kol. 970–971.
36. Jacek Hertel, *Imiennictwo dynastii piastowskiej we wcześniejszym średniowieczu* (Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 79,2), Warszawa–Poznań 1980, s. 85–95.
Rec.: Józef Reczek, „Język Polski”, 62, 1982, s. 44–48.
37. Oskar Kossmann, *Die Namen der ersten Herrscher Polens und das Lechitenproblem*, „Zeitschrift für Ostforschung”, 29, 1980, s. 1–47, tutaj s. 44–45; przedruk w: tegoż, *Das ostdeutsche Jahrtausend*, s. 822–868, tutaj s. 865–866.
38. Józef Mitkowski, *Wybór tekstów źródłowych z historii Polski. Wiek IX–XV* (Skrypty uczelniane Uniwersytetu Jagiellońskiego, 339), Kraków 1980. Przekład polski R. Grodeckiego, *Budowa państwa polskiego (963–1138) w świetle źródeł*, Kraków 1923, s. 3 (z modyfikacjami), s. 19.
39. Charlotte Warnke, *Ursachen und Voraussetzungen der Schenkung Polens an den heiligen Petrus*, w: *Europa Slavica — Europa Orientalis. Festschrift für Herbert Ludat zum 70. Geburtstag*, hrsg. Klaus–Detlev Grothusen u. Klaus Zernack (Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen, Reihe I: Giessener Abhandlungen zur Agrar– und Wirtschaftsforschung ders europäischen Ostens, 100), Berlin 1980, s. 127–177.
40. Witold Mańczak, *Dagome iudex*, „Onomastica jugoslavica”, 9, 1982 (Zbornik radova u čast akademiku Francetu Bezlaju o sedamdesetoj obljetnici života), s. 243–249.
41. Andrzej Wędzki, *Alemure**, w: SSS, t. 7, Wrocław etc. 1982[–1986], s. 352–353.

42. Andrzej Wędzki, *Południowo–zachodni zasięg państwa Mieszka I w świetle dokumentu Dagome iudex (Problem identyfikacji Alemure)*, „Slavia Antiqua”, 29, 1983, s. 111–118.
43. Francesco Cesare Casula, *Aggiornamento e note storico–diplomatistiche al „Codex Diplomaticus Sardiniae” di Pasquale Tola*, w: Pasquale Tola, *Codice diplomatico della Sardegna*, t. I/1, przedruk Sassari 1984 (wyd. 1: 1861), s. IX–XXXVI, tutaj s. X.
44. Lubomir Czupkiewicz, *Dagome iudex*, „Problemy”, 1984, nr 10 (459), s. 37–40.
45. Heinrich Kunstmann, *Über die Herkunft der Polen vom Balkan*, „Die Welt der Slaven”, 29, NF 8, 1984, H. 2, s. 295–329, tutaj s. 295–310; skrócona wersja polska: *W sprawie rodowodu Mieszka*, „Slavia Antiqua”, 31, 1988, s. 77–89.
46. Francesco Cesare Casula, *La storia della Sardegna da Mieszko I di Polonia a Ferdinando II d’Aragona*, Sassari 1985, s. 18, 74.
47. Oskar Kossmann, *Polen im Mittelalter*, Bd. 2: *Staat, Gesellschaft, Wirtschaft im Bannkreis des Westens*, Marburg/Lahn 1985, s. 62–82.
48. Gertrud Thoma, *Namensänderungen in Herrscherfamilien des mittelalterlichen Europa* (Münchener Historische Studien, Abteilung Mittelalterliche Geschichte, 3), Kallmünz Opf. 1985, s. 44–45.
49. Gerard Labuda, *Dagome–iudex–Dokument*, w: *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 3, München–Zürich 1986, kol. 430–431.
50. Christian Lübke, *Regesten zur Geschichte der Slaven an Elbe und Oder (vom Jahr 900 an)*, Tl. 3 (Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen, Reihe 1: Giessener Abhandlungen zur Agrar– und Wirtschaftsforschung des europäischen Ostens, 134), Berlin 1986, s. 65–66, nr 255a.
51. Gerard Labuda, *Prawne i polityczne aspekty dokumentu „Dagome iudex”*, w: *Studia nad początkami państwa polskiego*, t. 2 (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Historia, 140), Poznań 1988, s. 240–263. Nowa wersja poz. 34.
52. Gerard Labuda, *Rzekome drugie imię Mieszka I w „Kronice” Anonima Galla*, w: *Munera philologica et historica Mariano Plezia oblata*, kom. red. Jan Safarewicz, Kazimierz Rymut, Krystyna Weysenhoff–Brożkova, Jerzy Wyrozumski, Wrocław etc. 1988, s. 95–107, tutaj s. 105–107.
53. Lubomir Czupkiewicz, *A New Interpretation of the Etymology of Poland’s First Ruler’s Name „Dagome”*, „Lingua Posnaniensis”, 30, 1987 [druk: 1989], s. 79–87.
54. Roman Michałowski, *Princeps fundator. Studium z dziejów kultury politycznej w Polsce X–XIII wieku*, Warszawa 1989, s. 99–100; wyd. 2 popr. i uzupeł., Warszawa 2003, s. 61.
55. Edward Rymar, *Dagome iudex jako organiczna część decyzji Mieszka I w sprawie podziału Polski na dzielnice. Reanimacja hipotezy o piastowskim rodowodzie dynastii pomorskiej*, „Materiały Zachodniopomorskie”, 32, 1986 [druk: 1990], s. 293–350.
56. N[atal’ â] I[vanovna] Šaveleva, *Pol’skie latinoâzyčnye srednevekovye istočniki. Teksty, perevod, kommentarij*, otvetstvennyj redaktor V[alentin] L[avrent’evič] Ânin (Drevnejšie istočniki po istorii narodov SSSR), Moskva 1990, s. 24–31. Wydanie tekstu wg H. Łowmiański, *Początki Polski*, t. 5, s. 596–597, z przekładem rosyjskim i komentarzem rzeczowym.
57. Lech A[ntoni] Tyszkiewicz, *Przylączenie Śląska do monarchii piastowskiej pod koniec X wieku*, w: *Od plemienia do państwa. Śląsk na tle wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny Zachodniej*, red. Lech Leciejewicz (Śląskie Sympozja Historyczne, 1), Wrocław–Warszawa 1991, s. 121–152.

58. Kazimierz Jasiński, *Rodowód pierwszych Piastów*, Warszawa–Wrocław [1992] (przedruk z posłowiem Tomasza Jurka [Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wznowienia, 19], Poznań 2004), s. 57–58.
59. Witold Mańczak, *Geneza państwa polskiego a onomastyka*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, 47/48, 1992, s. 111–116, tutaj s. 114–115.
60. Jerzy Strzelczyk, *Mieszko Pierwszy* (Biblioteka „Kroniki Wielkopolski”), Poznań 1992, s. 181–196; wyd. 2 uzupeł., Poznań 1999, s. 173–187.
61. Krzysztof Tomasz Witczak, *Polonia Antiqua. Głos w dyskusji nad imieniem chrześnym Mieszka I*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, 51, 1995, s. 107–116.
62. Lubomir Czupkiewicz, *Pochodzenie i rasa Słowian* (Seria biało–czerwona), Wrocław 1996, s. 14–23; wyd. 2 popr. i rozszerzone, Wrocław 2002, s. 53–66, 98 (bibliografia).
63. Heinrich Kunstmann, *Die Slaven. Ihr Name, ihre Wanderung nach Europa und die Anfänge der russischen Geschichte in historisch–onomastischer Sicht*, Stuttgart 1996, s. 147.
64. Lubomir Czupkiewicz, *Polanie Zachodni i ich państwo* (Seria biało–czerwona), Wrocław 1998, s. 45–49.
65. J[ohann] F[riedrich] Böhmer, *Regesta Imperii, II: Sächsische Zeit, 5. Abt.: Papstregesten 911–1024*, bearb. H. Zimmermann, wyd. 2 popr. i uzupeł., Wien–Köln–Weimar 1998 (wyd. 1: 1969), nr 703.
66. Gerard Labuda, *Słowiańszczyzna starożytna i wczesnośredniowieczna. Antologia tekstów źródłowych* (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wznowienia, 5), wyd. 2 zmienione, Poznań 1999 (wyd. 1: 1954). Wydanie tekstu wraz z komentarzem i przekładem, s. 159–161.
67. Gerard Labuda, *Akt Dagome iudex — pierwsza „konkordatowa” umowa między Polską a Stolicą Apostolską z czasów papieża Jana XV (985–996)*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”, 25, 2001, s. 17–24.
68. Gerard Labuda, *Mieszko I*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2002, s. 177–195, 242, 267–269.
69. Jan M[aria] Piskorski, *Pomorze plemienne. Historia — archeologia — językoznawstwo*, Poznań–Szczecin 2002, s. 58–61, 73–74.
70. Gerard Labuda, *Stan dyskusji nad dokumentem „Dagome iudex” i państwem „Schinesghe”*, w: *Civitas Schinesghe cum pertinentiis*, red. Wojciech Chudziak, Toruń 2003, s. 9–17.
71. *Źródła do kaszubsko–polskich aspektów dziejów Pomorza Zachodniego do roku 1945*, red. Bogdan Wachowiak, t. 1: *Pomorze Zachodnie pod rządami książąt plemiennych i władców z dynastii Gryfitów (990–1121–1637–1648/1653)*, wyd. Zygmunt Szultka, Poznań–Gdańsk 2006, s. 49–50, nr 6.
72. David Kalhous, *Dagome iudex: zamyšlení nad výpovědní hodnotou jednoho pramene*, w: *Ad laetitiam. Studenti doc. Vladimíru Vašků k 75. narozeninám*, eds. Martina Kotlíková a Jaroslava Plosová, Brno 2008, s. 73–80.
73. Adam Łukaszewicz, *O „Dagome iudex”*, w: tegoż, *Inter Orientem et Septentrionem*, Warszawa 2008, s. 96–122, 139–140 (bibliografia), 151–152 (streszczenie w j. angielskim).
74. Marzena Matla–Kozłowska, *Pierwsi Przemysłidzi i ich państwo (od X do połowy XI wieku). Ekspansja terytorialna i jej polityczne uwarunkowania* (Poznańskie Studia Historyczne, 19), Poznań 2008, s. 300–317.

75. Wincenty Swoboda, *Dagome iudex*, w: *Wczesna Słowiańszczyzna. Przewodnik po dziejach i literaturze przedmiotu*, red. Andrzej Wędzki, t. 1, Warszawa 2008, s. 122.
76. Przemysław Wiszewski, „*Domus Boleslai*”. W poszukiwaniu tradycji dynastycznej Piastów (do około 1138 roku) (*Acta Universitatis Wratislaviensis*, 3067; Złota Seria Uniwersytetu Wrocławskiego, 1), Wrocław 2008, s. 39–49; wydanie zmienione i poszerzone: *Domus Boleslai. Values and social identity in dynastic traditions of medieval Poland (c. 966–1138)*, transl. Paul Barford (*East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450*, vol. 9), Leiden–Boston 2010, s. 3–11.
77. Krystyna Łukasiewicz, „*Dagome iudex*” and the First Conflict over Succession in Poland, „*The Polish Review*”, 54, 2009, s. 407–429.
78. Marcin Kuźmicki, *O zdmuchnięciu nagłosowego s–, a nawet sch–, czyli jak odczytać dwa zapisy z Dagome iudex*, „*Kwartalnik Językoznawczy*”, 2010/1 (1), URL: <<http://www.kwartjez.amu.edu.pl/Kuzmicki.pdf>>, s. 25–35.
Rec.: Tomasz Jurek, *O zdmuchiwaniu nagłosowego s–, a nawet sch–, w dwóch zapisach Dagome iudex*, „*Kwartalnik Językoznawczy*”, 2010/3–4 (3–4), URL: <http://www.kwartjez.amu.edu.pl/Jurek_2010_3-4.pdf>, s. 113–116; tenże, *Rocz. Hist.*, 76, 2010, s. 296–298.
79. Krystyna Łukasiewicz, *Polski książę Mieszko Lambert czy król polski Mieszko II Lambert? Nowe spojrzenie na „Dagome iudex” i „Calendarium Merseburgense”*, „*Slavia Antiqua*”, 51, 2010, s. 117–126.
Polemika: Dariusz Andrzej Sikorski, *O najnowszym synu Mieszka I — Mieszku Lambercie*, „*Slavia Antiqua*”, 52, 2011, s. 163–168.
80. Joachim Stephan, *Warum werden im „Dagome iudex” Oda als „senatrix” und Mieszko als „iudex” bezeichnet?*, „*Slavia Antiqua*”, 51, 2010, s. 127–132.
81. Przemysław Wiszewski, *Dagome iudex — Mieszko I wobec Rzeszy*, w: *Świat średniowiecza. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*, red. Agnieszka Bartosiewicz, Grzegorz Myśliwski, Jerzy Pysiak, Paweł Żmudzki, Warszawa 2010, s. 441–453; wersja angielska: *Dagome iudex et Ote senatrix — on the place of the Polish ruler in the aristocratic circle of the Holy Roman Empire at the close of the tenth century*, w: *Potestas et communitas. Interdisziplinäre Beiträge zu Wesen und Darstellung von Herrschaftsverhältnissen im Mittelalter östlich der Elbe. Interdisciplinary Studies of the Constitution and Demonstration of Power Relations in the Middle Ages East of the Elbe*, hrsg. Aleksander Paroń, Sébastien Rossignol, Bartłomiej Sz[ymon] Szmoniewski, Grischa Vercamer, Wrocław–Warszawa 2010, s. 111–124.
82. Dariusz Andrzej Sikorski, *Kościół w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego. Rozważania nad granicami poznania historycznego* (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Historia, 216), Poznań 2011, s. 209–275.
Rec.: Tomasz Jasiński, *Rocz. Hist.*, 77, 2011, s. 243–246.
83. David Kalhous, *Anatomy of a Duchy. The Political and Ecclesiastical Structures of Early Přemyslid State* (*East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450*, vol. 19), Leiden–New York 2012, s. 76–81.
84. Przemysław Nowak, *Das Papsttum und Ostmitteleuropa (Böhmen–Mähren, Polen, Ungarn) vom ausgehenden 10. bis zum Beginn des 13. Jahrhunderts. Mit einer Neuedition von JL 9067*, w: *Rom und die Regionen. Studien zur Homogenisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter*, hrsg. Jochen Johrendt u. Harald Müller (*Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, NF 19; Studien zu Papstgeschichte und Papsturkunden*, [4]), Berlin–Boston 2012, s. 331–369, tutaj s. 336–340.

85. Przemysław Nowak, *Rzekome drugie imię Mieszka I w „Dagome iudex”*, *Przeegl. Hist.*, 103, 2012, s. 357–364.
86. Adam Łukaszewicz, *O „Dagome iudex” czyli papirus a sprawa polska*, *Przeegl. Hist.*, 103, 2012, s. 365–380. Mutacja tekstu z poz. 73 ze zmienioną konkluzją.
Rec.: P[rzemysław] N[owak], *St. Źródł.*, 51, 2013.
87. Przemysław Urbańczyk, *Mieszko Pierwszy tajemniczy* (Monografie Fundacji na rzecz Nauki Polskiej), Toruń 2012, s. 369–386.

The *Dagome iudex* in the *Collectio canonum* of Cardinal Deusdedit

The summary of a document with the incipit *Dagome iudex* is one of the most discussed diplomatic sources in the historiography on Poland under the Piasts. The summary was included by Deusdedit, cardinal priest of the Apostolorum in Eudoxia (today S. Pietro in Vincoli), in the third book *De rebus ecclesiae* of the *Collectio canonum* (cap. 199 [149]). In my translation the text is as follows: „Again, in another document from the time of Pope John XV Mieszko (*Dagome*), judge, and Oda, *senatrix*, and their sons Mieszko and Lambert, [men of I do not know what race, though I think them to have been *Sardi*, for those are ruled by four judges — only in the family MSS DBP], are recorded as granting to Saint Peter a lordship called Gniezno (*Schinesghe*), with all its appurtenances within these borders: first along the sea, from Prussia to the place called Rus’, and along the borders of Rus’ as far as Cracow, and from that Cracow as far as the river Oder, directly to the place called *Alemure* [corrupted form attributed, e.g., to Olomouc or to Alemanian], and from that *Alemura* as far as the land of Milce, and from the border of Milce directly to the Oder, and thence along the river Oder to the said lordship of Gniezno (*Schinesghe*)”. After an analysis of that source I came to the following conclusions: 1) The list of sources in the original cap. 149 of the third book in the *Collectio canonum* of Cardinal Deusdedit, divided by the last editor V. Wolf von Glanvell into 84 passages, shows that they consist of a sequence of fragments from official lives of Popes from the *Liber pontificalis*, summaries of documents kept in the library of the Lateran Palace and the Palatine archive (*cartularium iuxta Palladium*), and notes from papal regesta. 2) The summary *Dagome iudex* was drawn from the original of a Roman document on papyrus (*tomus*), present in the library of the Lateran Palace during the papacy of Gregory VII (1073–1085). 3) The document had been written down by a scribe in Rome in the time of Pope John XV (985–996), before 25th May 992, the day Mieszko I died. 4) *Dagome* is most probably an error resulting from Deusdedit having misread the first words of the intitulation (*Ego Misica iudex*). In Roman private documents this was cast by the scribe in the nominative, with the subject in the first person singular. 5) The titles *iudex* and *senatrix* correspond with Italian realities. There is no reason to think that they were introduced by Deusdedit. A supplement provides a bibliography for *Dagome iudex* for the years 1960–2012 in chronological order, with six additional entries to a previous bibliography, by Brygida Kürbis, for the years 1936–1960.